

MAREK BIELECKI

STATUS PRAWNY CERKWI POD WEZWANIEM ŚW. MIKOŁAJA W HORODLE

I. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNO-PRAWNE BUDOWY CERKWI

Celem niniejszego opracowania jest analiza ewolucji statusu prawnego cerkwi unickiej pod wezwaniem św. Mikołaja, w Horodle, na tle polityki terenowych organów administracji publicznej i lokalnych stosunków narodowościowo-wyznaniowych.

Horodło jako miejscowość znane jest głównie z faktu podpisania 2 października 1413 r. unii pomiędzy Polską a Litwą. W 1454 r. otrzymuje prawa miejskie¹. Położenie na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej sprawiło, że okoliczną ludność stanowili zarówno katolicy, jak i przedstawiciele obrządków wschodnich. Na początku XV w. w Horodle utworzono parafię rzymskokatolicką. Kiedy zaś w 1596 r. zostaje podpisana Unia Brzeska grekokatolicy tworzą tu własną wspólnotę. Z czasem Horodło stało się siedzibą dekanatu unickiego, który w 1749 r. liczył 22 parafie.

W *Encyklopedii Powszechnej* z 1863 r.² znalazł się opis Horodła z informacjami o istniejących tu kościołach i wyznaniach. Wynika z niego, że miejscowość liczyła wówczas 208 drewnianych domów, w których zamieszkiwało 1635 osób. Znajdował się tu kościół rzymskokatolicki wymurowany

Dr MAREK BIELECKI – adiunkt; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Zamiejscowy Nauk Prawnych i Ekonomicznych w Tomaszowie Lubelskim, Katedra Prawa Wyznaniowego; adres do korespondencji: ul. Lwowska 80, 22-600 Tomaszów Lubelski.

¹ M. W r z e s z c z, *Horodło*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, red. J. Walkusz i in., Lublin 1993, kol. 1231-1232.

² *Encyklopedia Powszechna*, t. XII, Warszawa 1863.

w stylu gotyckim, odznaczający się piękną strukturą. Funkcjonowała także drewniana cerkiew grecko-unicka pod wezwaniem św. Mikołaja, wybudowana w 1836 r. Przy cerkwi znajdowała się także grecko-unicka szkółka. W miejscu spalonej, w 1850 r., bożnicy wzniesiono nową, która wówczas jeszcze nie była wykończona³.

Dekanat horodelski został zlikwidowany w 1866 r. ukazem carskim, dostosowującym strukturę diecezji chełmskiej do podziału administracyjnego Królestwa Polskiego⁴. Diecezja chełmska, do której należało Horodło, przestała istnieć w 1875 roku. 18 lutego/2 marca (daty uwzględniają kalendarz juliański) zostaje podpisany „Akt katedralnego duchowieństwa chełmskiego” o dobrowolnym połączeniu chełmskiej eparchii (diecezji) unickiej z Cerkwią prawosławną. W kwietniu dokument ten zatwierdza Aleksander II, a 11/23 maja Święty Synod Prawosławny dokonuje inkorporacji diecezji do prawosławia. Kiedy 17/30 kwietnia 1905 r. car wydaje ukaz tolerancyjny, dawni unicy i ich potomkowie w Królestwie Polskim mogą z powrotem przechodzić na katolicyzm. 2 kwietnia 1918 r. greckokatolicki metropolita lwowski, A. Szeptycki, reaktywuje diecezję chełmską⁵.

Po zakończeniu I wojny światowej parafia prawosławna w Horodle, dawniej unicka, nie miała duchownego, dlatego też rząd polski postanowił, że drewniana pounicka cerkiew, która została wybudowana w 1836 r., przejdzie w ręce kościoła rzymskokatolickiego⁶. Dokonało się to na mocy decyzji wojewody lubelskiego z 2 maja 1924 r.⁷, wydanej w oparciu o reskrypt Ministerstwa Robót Publicznych i Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego z 19 stycznia 1924 roku⁸. W dokumencie tym wojewoda zarządził przekazanie byłej cerkwi unickiej pod wezwaniem św. Mikołaja Bpa w Horodle do użytku obrządku Kościoła rzymskokatolickiego. Na tej podstawie delegowany przez Wojewodę Lubelskiego zastępca starosty w Hrubieszowie 17 maja 1924 r., przekazał protokolarnie delegowanemu przez biskupa lubel-

³ Tamże, s. 148.

⁴ R. K u l i k, H. K u l i k, *Parafia greckokatolicka w Grabowcu 08.10.1596 – 13.05.1875* (http://grabowiec.com.pl/kosciol/unicki/parafia_unicka_grabowiec.pdf); szerzej: M. T r o j a - n o w s k a, *Chełmski Konsystorz Greckokatolicki 1525, 1596-1875, 1905*, inwentarz analityczny archiwum, Warszawa 2003, s. 13.

⁵ Tamże.

⁶ H. K r u k o w s k i, *Katolicka parafia obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Horodle* (<http://horodlo.zam-lub.pl/kosciolek.html> – dostęp 20.11.2011).

⁷ L 4689/Pr.B

⁸ L. IX.Z/13274

skiego ks. Władysławowi Matuszyńskiemu, proboszczowi parafii rzymskokatolickiej, budynek cerkwi wraz z dzwonnica i placem pod budynkami. Od tego momentu obiekt podlegał kanonicznej jurysdykcji biskupa lubelskiego⁹.

Powstanie cerkwi pod wezwaniem św. Mikołaja związane jest z ruchem neounickim. Neounia w Polsce rozwijała się w głównej mierze na Podlasiu i Wołyniu z inicjatywy biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego, który miał duże poparcie papieża Piusa XI. Akcja prowadzona była na włączonych do Polski ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego, zamieszkiwanych przez ludność prawosławną. Po wydaniu w 1905 r. carskiego ukazu tolerancyjnego, duża część unitów wróciła z powrotem na katolicyzm. Neounia skierowana była więc głównie do tych, którzy pozostawali przy prawosławiu. Działania miały polegać na erygowaniu parafii obrządku wschodniego podporządkowanych jurysdykcji miejscowego biskupa wszędzie tam, gdzie prawosławni wyrażą taką chęć¹⁰. Nowy obrządek wschodni określany był różnymi terminami. Inaczej nazywały go dokumenty biskupów polskich, inaczej oficjalne dokumenty Stolicy Apostolskiej, a jeszcze inaczej określano go w mowie potocznej. Pojawiały się więc takie określenia, jak: neounia, obrządek wschodnio-bizantyjski lub wschodnio-katolicki. Dokumenty papieskie najczęściej używały określenia obrządek bizantyjsko-słowiański lub grecko-słowiański. Na zjeździe biskupów łacińskich ze wschodnich diecezji byłego zaboru rosyjskiego, który odbył się 9 listopada 1926 r., ustalono oficjalną nazwę obrządku, którym parafie neounickie posługiwały się na pieczęciach, przyjmując, że jest to Kościół Katolicki Obrządku Wschodniosłowiańskiego. W języku potocznym pojawiała się też nazwa „katolicka cerkiew prawosławna”¹¹. W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że powstanie neounii związane było z przesłankami politycznymi, a nie religijnymi. Biskup Przeździecki, formując ruch neounijny, wykluczył możliwość przyłączenia się do istniejącego kościoła grekokatolickiego z tego względu, że stanowił on wówczas ostoję ukraińskiego nacjonalizmu, a to było sprzeczne z przesłankami przyciągania prawosławnych do polskości¹². 29 września 1928 r. spło-

⁹ Pismo Kurii Lubelskiej z 3 lutego 1962 r. (nr 183/Gł/62) do ks. Piotra Sadowskiego – proboszcza parafii w Horodle, Archiwum parafii św. Jacka w Horodle.

¹⁰ G. R a k o w s k i, *Polska egzotyczna II. Przewodnik*, Białystok 1996, s. 109.

¹¹ M. W ó j c i u k, *Specyfika organizacji i zarys charakteru Cerkwi katolickiej obrządku bizantyjsko-słowiańskiego o liturgicznej tradycji synodalnej na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej w latach 1924-1939*, „Materiały Koła Naukowego Historyków Studentów UMCS” 2003, nr 7, s. 123-124.

¹² Tamże, s. 133-134.

nął budynek cerkwi. W tym samym roku powołano do istnienia parafię katolicką obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounicką), której proboszczem został o. Mikołaj Łysko – bazylianin. Wspólnymi siłami neounitów i katolików przystąpiono w 1931 r. do odbudowy świątyni. Po upływie roku budynek był gotowy do użytku. 20 kwietnia 1937 r. biskup Mikołaj Czarnecki z Kowla dokonał konsekracji¹³.

Przez okres II wojny światowej, po opuszczeniu Horodła przez unitów, kaplica przeszła pod opiekę Kościoła rzymskokatolickiego, który od 1924 r. cały czas pozostawał jej formalnym właścicielem¹⁴.

II. OKRES POWOJENNY

Po zakończeniu działań wojennych rozpoczęła się nacjonalizacja majątków poukraińskich. W wyniku przeprowadzonej w 1947 r. Akcji Wisła ponad sto tysięcy Ukraińców zostało przesiedlonych do ZSRR lub na tzw. ziemie odzyskane. Państwo polskie znacjonalizowało pozostawione majątki na mocy dekretów: z 5 września 1947 r. *o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R.*¹⁵, z 28 września 1949 r. *o zmianie dekretu z 5 września 1947 r.*¹⁶ oraz dekretu z 27 lipca 1949 r. *o przejęciu na własność Państwa nie pozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego*¹⁷. W myśl dekretu z 1947 r. wszelkie mienie ruchome i nieruchome osób przesiedlonych do ZSRR, pozostałe na obszarze Państwa polskiego, przeszło

¹³ K r u k o w s k i, *Katolicka parafia obrządku bizantyjsko-słowiańskiego*. K. Grzesiak, w swojej pracy *Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918-1939* (Lublin 2010, s. 194), podaje, że świątynia spłonęła w wrześniu 1931 r.

¹⁴ Notatka z postępowania wyjaśniającego w sprawie własności cerkwi pounickiej w Horodle, z 15 lutego 1978 r., Archiwum Państwowe w Zamościu (APZ), Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 105.

¹⁵ Dekret z 5 września 1947 r. *o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R.* (Dz.U. z 1947 r. Nr 59, poz. 318).

¹⁶ Dekret z 28 września 1949 r. *o zmianie dekretu z 5 września 1947 r. o przejęciu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R.* (Dz.U. z 1949 r., nr 53, poz. 404).

¹⁷ Dekret z 27 lipca 1949 r. *o przejęciu na własność Państwa nie pozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego* (Dz.U. z 1949 r., nr 46, poz. 339).

z mocy samego prawa z chwilą przesiedlenia tych osób na własność Państwa bez odszkodowania (art. 1). Zgodnie zaś z dekretem z 28 września 1949 r., na własność Państwa przeszło również mienie osób prawnych, których istnienie lub działalność wskutek przesiedlenia do ZSRR ich członków lub osób tą działalnością objętych stała się bezprzedmiotowa. Do stwierdzenia tej okoliczności, ze względu na sprawowany nadzór nad daną kategorią osób prawnych, upoważniono właściwą władzę (art. 1). W myśl postanowień dekretu z 27 lipca 1949 r. mogły być przejmowane na własność Państwa w całości lub w części nieruchomości ziemskie położone w województwach: białostockim, lubelskim, rzeszowskim i krakowskim w obrębie pasa granicznego, przewidzianego w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa¹⁸, oraz w powiatach: biłgorajskim, krasnostawskim i lubelskim województwa lubelskiego oraz brzozowskim i przeworskim województwa rzeszowskiego, jeżeli nie pozostają w faktycznym władaniu właścicieli. Dyspozycja ta dotyczyła również nieruchomości położonych na wyżej wymienionym obszarze, pozostających w użytkowaniu, dzierżawie lub zarządzie osób trzecich, jeżeli właściciel nie zamieszkiwał na miejscu.

Wydanie powyższych unormowań spowodowało, że władze błędnie uważały była pounicką świątynię za własność Skarbu Państwa¹⁹. W latach 50-tych, przez okres 2-3 lat, w kaplicy prowadzony był katolicki punkt katechetyczny. W trakcie prowadzonych prac scaleniowych w Horodle decyzją Prezydium Powiatowej Rady Narodowej (PPRN) Wydziału Rolnictwa i Leśnictwa z 1963 r., nieruchomość, na której postawiona była świątynia, została wciągnięta do księgi wieczystej nr 13334 założonej na parafię rzymskokatolicką w Horodle²⁰. Okoliczność ta formalnie pozbawiała jakichkolwiek roszczeń przedstawicieli władzy państwowej do obiektu. Sama działka o pow. 0,20 ha została oznaczona nr 763. Po założeniu księgi wieczystej (KW) decyzja została wywieszona do publicznej wiadomości na okres 3 miesięcy, a wobec braku zgłoszeń ze strony innych właścicieli stała się skuteczna.

W dniu 1 września 1973 r. parafia, reprezentowana przez proboszcza, zawarła umowę najmu świątyni z Gminną Spółdzielnią „Samopomoc Chłopska” (GS„SCH”) w Horodle²¹. Opuszczona świątynia miała posłużyć do

¹⁸ Dz.U.R.P. z 1937 r. Nr 11, poz. 83.

¹⁹ Notatka z postępowania wyjaśniającego w sprawie własności cerkwi pounickiej w Horodle.

²⁰ Tamże.

²¹ Odpis umowy najmu, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 109.

składowania mebli i innych towarów. Czyszn ustalono na kwotę 500 złotych miesięcznie, a miał być płatny z dołu do 15 dnia każdego miesiąca. Umowę zawarto na czas nieokreślony przewidując trzymiesięczny okres wypowiedzenia. Ponadto najemca zobowiązał się zwrócić przedmiot najmu w stanie nie pogorszonym poza normalnym zużyciem.

W 1977 r. pojawiła się inicjatywa mieszkańców miejscowości Matcze²² (parafia Horodło), aby przenieść użytkowaną przez GS kaplicę i powtórnie przywrócić jej sakralny charakter. W tym celu w dniu 25 sierpnia do Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu udaje się oficjalna delegacja parafian. Zgłoszony wniosek spotyka się jednakże z odmową z uwagi na istniejącą wówczas nielegalną, zdaniem Urzędu, praktykę, polegającą na odprawianiu nabożeństw w prywatnym domu. Inspektor, który został oddelegowany do prowadzenia rozmów, postawił warunek, aby zaniechano tych praktyk, a wtedy Urząd może rozważyć ewentualność przeniesienia świątyni²³. Pomimo odmowy, parafia nie rezygnuje z powziętego zamiaru i w dniu 31 marca 1978 r. jej administrator wypowiada Gminnej Spółdzielni „SCH” w Horodle z dniem 1 kwietnia umowę najmu²⁴. Sam tekst wypowiedzenia zawierał pewne uchybienia, które mogły posłużyć GS „SCH” za ewentualne uznanie jego nieskuteczności. Po pierwsze kapłan, który był administratorem parafii, w tytule pisma i w jego treści używa terminu „proboszcz” nie określając personaliów, natomiast podpisuje się jako administrator. Z punktu widzenia prawa świeckiego błąd nieistotny o tyle, o ile chodzi o reprezentowanie parafii w stosunkach zewnętrznych. Zarówno bowiem proboszcz, jak i administrator w jego zastępstwie mają takie same uprawnienia i wykonują te czynności skutecznie. Jest to związane z uregulowaną w kodeksie cywilnym²⁵ zasadą reprezentacji osób prawnych przez jej organy (art. 38)²⁶. W wypowiedzeniu

²² Matcze jest miejscowością położoną nad samym Bugiem w powiecie hrubieszowskim. Pierwsze wzmianki o Matczu pochodzą z 1423 r. Do końca II wojny światowej zdecydowaną większość mieszkańców wioski stanowili Rusini (H. K r u k o w s k i, *Kościół filialny pw. Św. Józefa Robotnika w Matczu z r. 1983 murowany* (<http://horodlo.zam-lub.pl/kaplicamatcze.html> – dostęp 20.11.2011).

²³ Notatka służbowa z rozmowy przeprowadzonej w dniu 25 sierpnia 1977 r. z delegacją ze wsi Matcze, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 107.

²⁴ Odpis pisma „proboszcza” parafii Rzym – kat. W Horodle do Zarządu GS „SCG” w Horodle z 31 marca 1978 r., APZ sygn. 28, s. 98.

²⁵ Ustawa z 23 kwietnia 1964 r., *Kodeks cywilny* (Dz.U. z 1964 r., nr 16, poz. 93 ze zm.).

²⁶ Szerzej: A. J a n u c h o w s k i, *Wybrane zagadnienia związane z reprezentacją parafii przez proboszcza na gruncie prawa kanonicznego i polskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”

jednakże pojawiło się sformułowanie, że klucze do kaplicy należy oddać proboszczowi parafii, który *de facto* nie istniał. Dlatego GS „SCH” mogła uznać w tym elemencie wypowiedzenie za bezprzedmiotowe i nieskuteczne. Drugą wątpliwą kwestią jest pomyłka w nazwie zawartej umowy. Jak wynika z istniejących dokumentów strony podpisały umowę *najmu*, a administrator wypowiedział umowę *dzierżawy*. Wprawdzie nie było wątpliwości co do przedmiotu umowy, niemniej jednak nie można wykluczyć zasadności postawienia ewentualnego zarzutu. Najpoważniejszym uchybieniem było jednakże stwierdzenie, że GS „SCH”, jako najemca, miał opuścić lokal do końca kwietnia 1978 r., to jest w ciągu miesiąca od początku okresu wypowiedzenia. W treści umowy zaś przewidziany został trzymiesięczny termin wypowiedzenia. W zasadzie fakt ten powodował, że wynajmujący mógł bezwzględnie uznać umowę za bezskuteczną. Odpowiedź na wypowiedzenie została udzielona w dniu 29 kwietnia 1979 r.²⁷ Zarząd GS „SCH” nie zwrócił uwagi na to, że administrator parafii wypowiedział umowę dzierżawy i oficjalnie udzielił odpowiedzi na pismo dotyczące „wypowiedzenia stosunku najmu byłego kościoła pounickiego”, stwierdzając, że „[...] obecnie i w najbliższej przyszłości Spółdzielnia nie posiada i nie będzie posiadała pomieszczeń, do którego [pisownia oryginalna] mogłaby przenieść meble z miejsca dotychczasowego składowania”. Zarząd powołał się również na przepisy obowiązującego wówczas prawa lokalowego²⁸. Przywołał w tym celu art. 17 ustawy dokonując jednocześnie jego wykładni. Zdaniem zarządu parafia, wypowiadając umowę najmu, winna była zapewnić lokal zastępczy. Wydaje się jednak, że wnioski, jakie wywiódł zarząd z brzmienia cytowanej normy były za daleko idące. Dosłownie treść art. 17 brzmiała następująco: „[...] ust. 1 Jeżeli lokal lub budynek wymaga napraw obciążających wynajmującego, może on żądać od najemcy udostępnienia mu lokalu lub budynku w celu wykonania napraw; najemcy przysługuje stosunkowa obniżka czynszu za czas, w którym nie mógł w pełni korzystać z lokalu, budynku lub ich części; ust. 2: Jeżeli rodzaj naprawy tego wymaga, najemca powinien opróżnić lokal (budynek) i przenieść się na koszt wynajmującego do dostarczonego mu lokalu zamiennego, a w razie niemożności dostarczenia takiego lokalu – do pomieszczenia za-

2008, nr 11, s. 211-236.

²⁷ Odpis pisma skierowanego przez GS „SCH” w Horodle do parafii rzymskokatolickiej w Horodle z 29 kwietnia 1978 r., Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 99.

²⁸ Ustawa z 10 kwietnia 1974 r., *Prawo lokalowe* (Dz.U. z 1974 r., nr 14 poz. 84).

stępczego na czas naprawy ściśle oznaczony i podany do wiadomości najemcy”. Zaprezentowane sformułowania nijak nie odnosiły się do istniejącego wówczas stanu faktycznego. Artykuł 17 dotyczył sytuacji, kiedy najemca dokonuje koniecznych napraw lokalu i na ten czas ma zapewnić wynajmującemu lokal zastępczy. Tutaj chodziło o wypowiedzenie umowy najmu z uwagi na konieczność zmiany jego przeznaczenia przez właściciela, którym była parafia rzymskokatolicka. Zgłaszane żądanie było więc pozbawione wszelkich podstaw.

W piśmie skierowanym do parafii zarząd odniósł się także do kwestii proceduralnych. Podniesiono nieprawidłowości związane z dokonaniem wypowiedzenia umowy najmu. Pismo, które wypowiedziało umowę, zostało dostarczone do GS „SCH” 3 kwietnia, natomiast termin, od którego miał być liczony okres wypowiedzenia, został określony na 1 kwietnia. Z oczywistych względów zarząd uznał, że termin wypowiedzenia może rozpocząć się od dnia dostarczenia pisma. Ponadto powołano się na tekst zawartej umowy, która przewidywała 3-miesięczny okres wypowiedzenia. Nie ustrzeżono się także błędów poprzez przytoczenie niewłaściwej daty zawarcia umowy najmu. Zarząd stwierdził, że została ona podpisana w dniu 1 kwietnia 1973 r., choć w rzeczywistości dokonało się to 1 września.

Błędy, jakie popełniono przy pierwszym wypowiedzeniu umowy najmu, spowodowały konieczność wystosowania kolejnego pisma. Tym razem jednak, zanim je sporządzono, postanowiono sprawdzić jak rzeczywiście wyglądały regulacje w zawartej umowie. Najprawdopodobniej poprzednie błędy spowodowane były tym, że administrator parafii nie dysponował tekstem umowy. Dlatego też 27 czerwca zwrócił się do Zarządu GS o wydanie odpisu „umowy dzierżawnej Kościoła unickiego”²⁹. W dniu 27 lipca 1978 r. administrator parafii w Horodle zakomunikował GS „SCH”, że z polecenia księdza biskupa ordynariusza lubelskiego wymawia GS wynajęty kościół i po upływie trzech miesięcy, od dnia 1 sierpnia, rozwiązuje umowę najmu. Administrator parafii odniósł się także do żądania zapewnienia GS lokalu zastępczego, stwierdzając, że normy prawa lokalowego nie mają zastosowania do zaistniałej sytuacji³⁰.

²⁹ Odpis pisma administratora parafii w Horodle do Zarządu Gminnej Spółdzielni w Horodle z 27 czerwca 1978 r., APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 100.

³⁰ Odpis pisma administratora parafii w Horodle do Zarządu Gminnej Spółdzielni w Horodle z 27 lipca 1978 r., Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 97.

Aby skutecznie starania o możliwość przeniesienia cerkwi do Matcza, w sprawę włączyła się Kuria Biskupia w Lublinie. 20 grudnia 1980 r. wystosowała do Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu – Wydział ds. Wyznań, wniosek w tej sprawie. W odpowiedzi Urząd Wojewódzki w dniu 9 kwietnia 1981 wydał decyzję, w myśl której nie zgłaszał sprzeciwu na przeniesienie kościoła pounickiego z Horodła do Matcza³¹. Decyzje otrzymali parafia w Horodle, Zarząd GS „SCH” oraz naczelnik gminy Horodło. Po uzyskaniu zgody kolejny administrator parafii w Horodle podjął starania o uzyskanie działki w Matczu, na której miał stanąć budynek cerkwi. 15 maja skierował do Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu Wydział ds. Wyznań podanie, w którym wnioskował o wydanie zezwolenia na wieczyste użytkowanie działki nr 127, o pow. 0,45 ha, która znajdowała się w posiadaniu Skarbu Państwa, a była gruntem pocerkiewnym³². Jak wynika z zachowanych dokumentów, najprawdopodobniej Urząd Wojewódzki wnosił zastrzeżenia co do rozmiarów działki, o którą wnioskował administrator parafii w Horodle. Dlatego też w dniu 7 sierpnia 1981 r. wystosował on do UW pismo, w którym prosił o lokalizację kaplicy w Matczu na działce pocerkiewnej zmniejszonej do niezbędnego minimum 16-20 arów³³. Na tę propozycję UW wyraził zgodę w piśmie z dnia 7 września 1981 r., stwierdzając, że nie wnosi się sprzeciwu w sprawie lokalizacji kaplicy w Matczu na działce zmniejszonej do niezbędnego minimum 16-20 arów³⁴.

Jak wynika z dokumentów, GS nie śpieszyła się z oddaniem obiektu. 1 października Prezes GS „SCH” złożył do Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu pismo, w którym wyjaśniał: że „W związku z otrzymaną decyzją dotyczącą przeniesienia kościoła unickiego z Horodła do Matcza, Zarząd Gminnej Spółdzielni „SCH” w Horodle gotowy był oddać obiekt w użytkowanie pa-

³¹ Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu – Wydział ds. Wyznań z 9 kwietnia 1981 r., nr 6843/40/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 12.

³² Pismo z 15 maja 1981 r. APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, syg. 164 (brak paginacji).

³³ Pismo z 7 sierpnia 1981 r., APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, syg. 164 (brak paginacji). W dokumencie znajduje się informacja, że administrator parafii wystosował do UW pismo w sprawie lokalizacji kaplicy w dniu 10.07.1981, a odpowiedź otrzymał 25.07.1981 r. – W.Z. 6843/66/81.

³⁴ Pismo z 7 września 1981 r., Wz 6843/11/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, syg. 164 (brak paginacji).

rafii rzymsko-katolickiej, jednakże w związku z przedłużającym się remontem pomieszczenia potrzebnego na składowanie mebli, obiekt został opróżniony do końca sierpnia br. Obecnie obiekt jest gotowy do przekazania, a klucze zostaną oddane parafii rzymsko-katolickiej w Horodle³⁵.

Wszystko więc było gotowe do tego, aby przenieść była unicką cerkiew z Horodła do Matcza, jednakże 3 października 1981 r. ówczesny biskup lubelski wystosował pismo do wojewody zamojskiego. Stwierdzał w nim m.in., że w dniu 1 kwietnia (rzeczywista data 9 kwietnia) 1981 r., została wydana decyzja zezwalająca na przeniesienie kościoła pounickiego z miejscowości Horodło do wsi Matcze. Z racji jednakże na dobro społeczne (obawa o niepokoje narodowościowe), wnosił o jej zmianę i zezwolenie na budowę nowej kaplicy w Matczu³⁶. Jak wynika z ustnych relacji obecnego proboszcza parafii, przesłanką, która skłoniła biskupa do zmiany decyzji, był sprzeciw mieszkańców Horodła, których delegacja udała się do Lublina i przekonała go do swoich racji. Kościół neounicki pozostał więc w Horodle, a mieszkańcy Matcza powzięli inicjatywę wybudowania nowej świątyni. W 1983 r. wyświęcono kościół pw. św. Józefa Robotnika, który obecnie funkcjonuje jako kościół dojazdowy służąc mieszkańcom trzech miejscowości.

Pomimo tego, że cerkiew wpisana była do Księgi Wieczystej nr 13334 jako własność parafii, ówczesne władze cały czas kwestionowały legalność dokonanego wpisu, utrzymując, że został on dokonany sprzecznie z obowiązującym prawem. W cytowanej już „notatce z postępowania wyjaśniającego w sprawie prawa własności cerkwi pounickiej w Horodle”, znajdowała się wzmianka, że wciągnięcie obiektu do księgi wieczystej było niezgodne z przepisami prawa, dlatego, że dobra pounickie stanowią własność Skarbu Państwa. W świetle zaprezentowanych dokumentów twierdzenie takowe pozbawione było podstaw merytorycznych, gdyż – jak wskazano – od 1924 r. świątynia była przekazana Kościołowi rzymskokatolickiemu decyzją ówczesnego wojewody lubelskiego. Wszelkie wątpliwości, kto jest formalnym właścicielem cerkwi, przestały istnieć w momencie uchwalenia ustawy z 17 maja 1989 r., o stosunku państwa do Kościoła katolickiego³⁷. Zgodnie bowiem

³⁵ Oświadczenie Prezesa GS „SCH” w Horodle z 1 października 1981 r. Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 79.

³⁶ Pismo Biskupa Lubelskiego z 3 października 1981 r., nr 1239/GH/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 75.

³⁷ Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 154 ze zm.).

z art. 60 ust. 1, nieruchomości lub ich części, pozostające w dniu wejścia w życie ustawy we władaniu kościelnych osób prawnych, stają się z mocy prawa ich własnością, jeżeli, były m.in. własnością diecezji, parafii, klasztorów lub innych instytucji greckokatolickich (unickich).

Cerkiew w chwili obecnej jest kościołem filialnym parafii św. Jacka w Horodle i dzięki zaangażowaniu proboszcza ks. H. Krukowskiego, który 5 czerwca 2006 r. otrzymał z rąk metropolity Kościoła Greckokatolickiego Jana Martyniaka „złoty krzyż z ozdobami”, odprawiają się tutaj nabożeństwa w obrządku słowiańskim³⁸.

III. PODSUMOWANIE

Losy cerkwi pod wezwaniem św. Mikołaja w Horodle są doskonałym przykładem ewoluowania stosunków narodowościowo-wyznaniowych na pograniczu polsko-ukraińskim. Wzniesiona dzięki wspólnej inicjatywie neounitów i katolików ukazuje, że możliwa była współpraca Polaków i Ukraińców (Rusinów), mimo rozwijającego się już wówczas ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego. Powojenne dzieje Horodła odzwierciedlają relacje Kościoła z władzą ludową na każdym szczeblu organizacyjnym. Stale podważano fakt, że parafia pw. św. Jacka w Horodle jest właścicielem obiektu, który formalnie został jej przekazany w 1924 r. W chwili obecnej, po wejściu w życie ustawy z 17 maja 1989 r. *o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego*, wszelkie dywagacje na temat prawa własności straciły sens. Reaktywowanie zaś nabożeństw w tradycyjnym obrządku słowiańskim stanowi dla lokalnej społeczności doskonałą lekcję tolerancji i dialogu ekumenicznego.

³⁸ H. K r u k o w s k i, *Kościół Katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego „Neounia”* (<http://www.horodlo.zam-lub.pl/kosciolneounicki.html> – dostęp 10.11.2011).

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

1. Akty normatywne

- Dekret z 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R. (Dz.U. z 1947 r. Nr 59, poz. 318).
- Dekret z 27 lipca 1949 r. o przejęciu na własność Państwa niepozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego (Dz.U. z 1949 r., nr 46, poz. 339).
- Dekret z 28 września 1949 r. o zmianie dekretu z 5 września 1947 r.: o przejęciu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R. (Dz.U. z 1949 r., nr 53, poz. 404).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa (Dz.U.R.P. z 1937 r. Nr 11, poz. 83).
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r., Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r., nr 16, poz. 93 ze zm.).
- Ustawa z 10 kwietnia 1974 r., Prawo lokalowe (Dz.U. z 1974 r., nr 14, poz. 84).
- Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 154 ze zm.).

2. Akty wewnętrzne

- Pismo Kurii Lubelskiej z 3 lutego 1962 r (nr 183/Gł/62) do ks. Piotra Sadowskiego – proboszcza parafii w Horodle, Archiwum parafii św. Jacka w Horodle.
- Notatka z postępowania wyjaśniającego w sprawie własności cerkwi pounickiej w Horodle, z 15 lutego 1978 r., Archiwum Państwowe w Zamościu (APZ), Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 105.
- Odpis umowy najmu, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 109.
- Notatka służbowa z rozmowy przeprowadzonej w dniu 25 sierpnia 1977 r. z delegacją ze wsi Matcze, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 107.
- Odpis pisma administratora parafii w Horodle „proboszcza” parafii Rzym – kat. w Horodle do Zarządu GS „SCG” w Horodle z 31 marca 1978 r., APZ, syg. 28, s. 98.
- Odpis pisma skierowanego przez GS „SCH” w Horodle do parafii rzymskokatolickiej w Horodle z 29 kwietnia 1978 r., Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 99.
- Odpis pisma administratora parafii w Horodle do Zarządu Gminnej Spółdzielni w Horodle z 27 czerwca 1978 r., APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, syg. 28, s. 100.

- Odpis pisma administratora parafii w Horodle do Zarządu Gminnej Spółdzielni w Horodle z 27 lipca 1978 r., Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 97.
- Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu – Wydział ds. Wyznań z 9 kwietnia 1981 r., nr 6843/40/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 12.
- Pismo z 15 maja 1981 r. APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, sygn. 164 (brak paginacji).
- Pismo z 7 sierpnia 1981 r., APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, sygn. 164 (brak paginacji).
- Pismo z 7 września 1981 r., Wz 6843/11/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań – Budownictwo obiektów sakralnych i kościelnych, sygn. 164 (brak paginacji).
- Oświadczenie Prezesa GS „SCH” w Horodle z 1 października 1981 r. Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 79.
- Pismo Biskupa Lubelskiego z 3 października 1981 r., nr 1239/Gł/81, APZ, Akta Urzędu Wojewódzkiego w Zamościu, Wydział ds. Wyznań, sygn. 28, s. 75.

II. Literatura

- Encyklopedia Powszechna, t. XII, Warszawa 1863.
- Grzesiak K., Diecezja lubelska wobec prawosławia w latach 1918-1939, Lublin 2010.
- Januchowski A., Wybrane zagadnienia związane z reprezentacją parafii przez proboszcza na gruncie prawa kanonicznego i polskiego, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, nr 11.
- Krukowski H., Katolicka parafia obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Horodle, <http://horodlo.zam-lub.pl/kosciolek.html> – dostęp 20.11.2011
- Krukowski H., Kościół Katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego „Neounia”, <http://www.horodlo.zam-lub.pl/kosciolneounicki.html> – dostęp 20.11.2011
- Kulik R., Kulik H., Parafia greckokatolicka w Grabowcu 08.10.1596-13.05.1875, http://grabowiec.com.pl/kosciol/unicki/parafia_unicka_grabowiec.pdf – dostęp 20.11.2011
- Rakowski G., Polska egzotyczna II. Przewodnik, Białystok 1996.
- Trojanowska M., Chełmski Konsystorz Greckokatolicki 1525, 1596-1875, 1905, inwentarz analityczny archiwum, Warszawa 2003.
- Wójcik M., Specyfika organizacji i zarys charakteru Cerkwi katolickiej obrządku bizantyjsko-słowiańskiego o liturgicznej tradycji synodalnej na wschodnich ziemiach II Rzeczypospolitej w latach 1924-1939, „Materiały Koła Naukowego Historyków Studentów UMCS” 2003, nr 7.

W r z e s z c z M., *Horodło*, [w:] Encyklopedia Katolicka, t. VI, red. J. Walkusz i in., Lublin 1993, kol.1231-1232.

THE LEGAL STATUS OF ST NICOLAS'
UNIATE ORTHODOX CHURCH IN HORODLO

S u m m a r y

The present paper reveals the legal status evolution of St Nicolas' Uniate Orthodox Church in Horodlo. For this purpose the author presents origins of neouniate movement as the main reason of establishment of the building in Horodlo. The history of the Orthodox church is the perfect example of Polish-Ukrainian evolution of religious and national relations. Despite development of Ukrainian nationalistic movement at that time, the building established as mutual initiative of Neouniates and Catholics showed possibility of Polish and Ukrainian (Ruthenian) cooperation. Post-war history of Horolo reflects relations between Church and the people's government on each organisational level.

Słowa kluczowe: Horodło, neounia, Kościół katolicki.

Key words: Horodlo, Neounion, Orthodox church.